

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ТА ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ З НАЙБІЛЬШ БЛИЗЬКИМИ ПРАВОВИМИ ЯВИЩАМИ

Риндюк В.І.,

к. ю. н., доцент кафедри теорії та історії держави і права

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

У статті розглядається співвідношення удосконалення (вдосконалення) законодавства з такими близькими правовими явищами як «розвиток законодавства», «новелізація законодавства», «упорядкування (впорядкування) законодавства» та «систематизація законодавства». Удосконалення законодавства у найбільш загальному вигляді уявляється як діяльність, пов'язана з покращенням якісного стану останнього. Обґрунтовується думка, що розвиток законодавства є родовим поняттям щодо удосконалення законодавства. У свою чергу, удосконалення законодавства є родовим поняттям щодо упорядкування законодавства та новелізації законодавства. Систематизація законодавства є одним із видів упорядкування законодавства, а отже потребують визначення та подальшого наукового дослідження й інші види упорядкування законодавства.

Ключові слова: удосконалення (вдосконалення) законодавства, розвиток законодавства, упорядкування (впорядкування) законодавства, новелізація законодавства, систематизація законодавства.

Ryndiuk V.I. / SOVERSHENSTVOVANIIE ZAKONODATELSTVA I EGO SOOTNOShENIE S NAIBOLIEE BLIZKIMI PRAVOVIMI YAVLENIYAMI / Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана, Украина

В статье рассматривается соотношение совершенствования законодательства с такими близкими правовыми явлениями как «развитие законодательства», «новелизация законодательства», «упорядочение законодательства» и «систематизация законодательства». Совершенствование законодательства в наиболее общем представлении является деятельностью, связанной с улучшением качественного состояния последнего. Обосновывается мнение, что развитие законодательства является родовым понятием по отношению к совершенствованию законодательства. В свою очередь, совершенствование законодательства является родовым понятием по отношению к упорядочению законодательства и новелизации законодательства. Систематизация законодательства является одним из видов упорядочения законодательства, а, следовательно, существуют и другие виды упорядочения законодательства, которые следовало бы обозначить и исследовать.

Ключевые слова: совершенствование законодательства, развитие законодательства, упорядочение законодательства, новелизация законодательства, систематизация законодательства.

Ryndiuk V.I. / THE IMPROVEMENT OF THE LEGISLATION AND ITS RELATIONSHIP WITH CLOSEST LEGAL PHENOMENONS / Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

The article researches the relationship of the improvement of the legislation with closest legal phenomena such as «the development of the legislation», «the update of the legislation», «the organization of the legislation» and «the systematization of the legislation».

«The development of the legislation» is the generic notion for the notion «the improvement of the legislation». The development of the legislation is changes of the quality of the legislation, and can be seen as unity of two components: as targeted progressive changes of the quality of the legislation and objectively regressive changes of the quality of the legislation. The improvement of the legislation is targeted progressive changes of the quality of the legislation.

In turn, the improvement of the legislation is the generic notion for notions «the organization of the legislation» and «the update of the legislation» and they can be titled two types the improvement of the legislation. The organization of the legislation is an activity related to the improvement the quality of the existing legislation. The update of the legislation is an activity related to the creation of new legal rules in cases, where public relations are not regulated still and they need in this first time.

Accordingly, the systematization of the legislation is the type of the organization of the legislation, and therefore other types of the organization of the legislation must be. In the first place, these other types of the organization of the legislation necessary to title (for example, it may be the revision of the legislation, the unification of the legislation, the adaptation of the legislation, etc.).

Key words: improvement of the legislation, development of the legislation, organization of the legislation, update of the legislation, systematization of the legislation.

«Удосконалення (вдосконалення) законодавства» є одним із тих словосполучень, яке, з одного боку, досить широко використовується юридичною наукою та практикою, а з іншого – є одним з маловивчених та нестійких феноменів сучасного права в аспекті науково-теоретичного та методологічного забезпечення. Аналіз наявної наукової юридичної літератури показує, що даний феномен не розглядається у загальнотеоретичному аспекті як цілісне правове явище. Як правило, мова про нього йде мимохідь і нецілеспрямовано, без змістовного аналізу, як про те, що саме собою є зрозумілим. Величезна кількість наукових робіт присвячена питанню удосконалення законодавства України в певній галузі, в яких «удосконалення законодавства» розглядається як окреме цілісне правове явище та досліджується на загальнотеоретичному рівні, а автори прагнуть з'ясувати його сутність, зміст та види, одиниці [1; 2]. Відповідно, невизначеним залишається і співвідношення удосконалення законодавства з такими найбільш близькими правовими феноменами як «розвиток законодавства», «новелізація законодавства», «упорядкування (впорядкування) законодавства» та «систематизація законодавства».

Термін «удосконалення (вдосконалення)» тлумачиться як зміна в чому-небудь у бік поліпшення; результат такої зміни [3, с. 397]; як поліпшувати (робити кращим, досконалішим, більш задовільним тощо), покращувати [4, с. 785]. Якщо мова йде про удосконалення законодавства, то очевидно у найбільш загальному вигляді мається на увазі діяльність, пов'язана з поліпшенням, покращенням якісного стану останнього. Зокрема, Є. В. Погорелов визначає удосконалення законодавства як діяльність компетентних органів держави по підтриманню якісного стану законодавства (якості його змісту і форми) у відповідності з потребами розвитку суспільних відносин, яка спрямована на забезпечення ефективності правового регулювання. Далі автор зазначає, що така діяльність охоплює створення нових якісних нормативно-правових актів, а також «усунення» або «пом'якшення» неякісних властивостей чинного законодавства [1, с. 22].

Поряд із словосполученням «удосконалення (вдосконалення) законодавства» досить часто використовується як синонім – «розвиток законодавства». Термін «розвиток» тлумачиться як спрямована закономірна зміна матеріаль-

них та ідеальних об'єктів, у результаті якої виникає якісно новий стан об'єкта [5, с. 17] або як процес, в результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого [3, с. 631]; як процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий, перехід від старого якісного стану до нового якісного стану, від простого до складного, від нижчого до вищого [6, с. 558]. Аналізуючи наведені визначення, можна зробити висновок, що розвиток розглядається як зміна якісного стану об'єкта, причому, в більшості визначень зазначається, що в напрямку покращення, вдосконалення його якості.

З цього приводу О.І. Ющик пише, що традиційний погляд на розвиток законодавства, як правило, спрощує проблему, фактично ототожнюючи цей розвиток з поступальним рухом, удосконаленням. Практично завжди він зводиться тільки до прогресу, що абстрактно визначається як перехід від нижчого до вищого, від простого до складного, від вищого до нижчого, від складного до простого тощо, а процес – від діалектично недосконалого до більш досконалого тощо. При цьому не враховується, що, по-перше, розвиток – це єдність прогресу й регресу; по-друге, регрес – не просто перехід протилежний прогресу. Прогрес є переважаючою, провідною стороною, а регрес – відносною, веденою стороною процесу розвитку [7, с. 50].

Слід погодитися із зазначеним автором, що, досліджуючи розвиток законодавства, необхідно виходити з того, що розвиток – це процес, який розгортається з боротьби протилежностей і включає в себе якісні стрибки, прогрес, появу нових тенденцій і властивостей, частковий регрес і повернення до старих форм [7, с. 52]. Справді, внесення певних змін у чинне законодавство пов'язане з процесом вироблення та прийняттям відповідних нормативно-правових актів, з одного боку – це свідомі, цілеспрямовані зміни спрямовані на покращення якості законодавства, а з іншого – можливі такі зміни в ньому, що мають регресивний характер. При внесенні змін до існуючого законодавства з різних об'єктивних та суб'єктивних причин (зокрема, динамізм суспільних відносин, недостатній теоретичний та практичний рівень дослідження відповідного питання правотворцем, неналежний рівень правотворчої техніки тощо) можуть виникати різні протиріччя, прогалини, неоднозначності, неточності у правовому регулюванні відповідних суспільних відносин.

Аналізуючи національне законодавство, формування якого відбувається переважно як хаотичне накопичення нормативно-правових актів, можна знайти чимало прикладів, коли прийняття нових нормативно-правових актів супроводжується певними регресивними змінами чинного законодавства. Зокрема, не завжди при прийнятті певного нормативно-правового акта вносяться необхідні зміни в інші пов'язані нормативно-правові акти, які регулюють відповідну сферу суспільних відносин, що порушує системність нормативно-правових актів та спричиняє появу неузгодженостей та протиріч у законодавстві. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 52 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 року [8] постанови Кабінету Міністрів України (акти нормативного характеру), крім постанов, що містять інформацію з обмеженим доступом, набирають чинності з дня їх офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самими постановами, але не раніше дня їх опублікування. А відповідно до п. 5 Указу Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» від 10 червня 1997 року [9] нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України набирають чинності з моменту їх прийняття, якщо більш пізній строк набрання ними чинності не передбачено в цих актах. Акти Кабінету Міністрів України, які визначають права і обов'язки громадян, набирають чинності не раніше дня їх опублікування в офіційних друкованих виданнях.

Аналогічно, відповідно до п. 5 ст. 138 Регламенту Верховної Ради України [10] постанови Верховної Ради України нормативного характеру набирають чинності з дня їх офіційного оприлюднення, якщо ними не передбачено інше. Разом з тим, в п. 4 Указу Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» зазначено, що нормативно-правові акти Верховної Ради України (тобто закони та постанови Верховної Ради України нормативного характеру) набирають чинності через десять днів з дня їх офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самими актами, але не раніше дня їх опублікування в офіційному друкованому виданні. В наведених прикладах має місце ієрархічна колізія – протиріччя між положеннями нормативно-правових актів різної юридичної сили (Закон України та Указ Президента України).

Ще одним прикладом є неузгодженість між Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України, яка виникла у зв'язку з прийняттям Закону України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 року [11]. Відповідно до зазначеного Закону ч. 1 ст. 93 Конституції України було викладено в такій редакції: «Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президенту України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України». А в Регламент Верховної Ради України необхідні зміни, у зв'язку із внесенням змін до Конституції України, внесені не були, і відповідно до ч. 1 ст. 89 Регламенту [10] право законодавчої ініціативи у Верховній Раді належить Президенту України, народним депутатам, Кабінету Міністрів України і Національному банку України. Знову має місце ієрархічна колізія між нормативно-правовими актами різної юридичної сили (Конституція України та Закон України). Хоча, слід зазначити, що ст. 5 Закону України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 року [11] містить положення, відповідно до якого органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані привести свої нормативно-правові акти у відповідність із положеннями Конституції України, дія яких відновлюється цим Законом.

Таким чином, аналізуючи наведене, можна зробити висновок, що поняття «розвиток законодавства» є ширшим за поняття «удосконалення (вдосконалення) законодавства». Розвиток законодавства, тобто зміни якісного стану законодавства, доцільно розглядати як єдність двох складових: цілеспрямовані прогресивні зміни якісного стану законодавства та об'єктивно регресивні зміни якості законодавства. Щодо цілеспрямованих прогресивних змін якісного стану законодавства, то саме тут слід використовувати термін «удосконалення законодавства», розглядаючи останнє як діяльність пов'язану з покращенням якісного стану законодавства. Аналогічне зауваження можна зробити і щодо використання словосполучень «реформування законодавства», «модернізація законодавства» тощо.

Наступним словосполученням, що найбільш часто використовується поряд із словосполученням «удосконалення законодавства» є «систематизація законодавства». О.І. Ющик пише, що ситуація, що склалася в юридичній науці щодо визначення поняття «систематизація законодавства», видається парадоксальною. З одного боку – безліч праць, в яких пропонуються на перший погляд близькі за змістом дефініції цього поняття, без спроби їх критичного аналізу. З іншого боку – фактично повна невизначеність даного поняття, обмеженість поверховим уявленням, яке мало що дає для осягнення змісту цього юридичного феномена. Чи не тому навіть у сучасних підручниках з теорії права одні автори присвячують характеристиці систематизації законодавства окремі параграфи або цілі глави, інші пишуть про «систематизацію нормативно-правових актів». При цьому одні автори поняття систематизації законодавства висвітлюють в аспекті розгляду системи за-

конодавства, інші – під кутом зору правотворчості або законодавчої (юридичної) техніки, тощо [7, с. 59].

Справді, дослідженню систематизації законодавства як в загальнотеоретичному аспекті, так і в аспекті різних галузей законодавства присвячена величезна кількість наукових робіт. Дефініція поняття «систематизація законодавства» є в будь-якому підручнику з теорії права. Зокрема, систематизація законодавства визначається як діяльність, спрямована на впорядкування та вдосконалення нормативно-правових актів, приведення їх до єдиної внутрішньо погодженої системи [12, с. 378-381]; як постійна форма розвитку і упорядкування діючої правової системи [13, с. 401]; як діяльність, пов'язана з упорядкуванням, удосконаленням законодавства, приведенням його до певної системи шляхом складання єдиних нормативно-правових актів або їх збірників [14, с. 218] тощо. В Положенні про порядок здійснення обліку та систематизації законодавства в органах та установах юстиції України (затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 15 квітня 2004 року № 31/5) систематизацію законодавства визначено як засіб реформування, упорядкування законодавства, зведення його до певної внутрішньоузгодженої системи [15]. Поряд з цим у юридичній літературі визначається і поняття «систематизація нормативно-правових актів» як правотворча діяльність зі зведення нормативно-правових приписів у єдину систему [16, с. 220]; як діяльність щодо впорядкування та удосконалення нормативно-правових актів, зведення їх в єдину внутрішньо-узгоджену систему [17] тощо.

Аналізуючи наведене, можна зробити висновок, що визначення поняття «систематизація законодавства» наявні в юридичній літературі є однотипними, «систематизація законодавства» визначається через поняття «упорядкування законодавства» та «удосконалення законодавства». З цього приводу О.І. Ющик пише, що аналіз підходів до визначення поняття «систематизація законодавства» дає підстави стверджувати, що більшість авторів схиляється до уявлення про систематизацію законодавства як деяке його упорядкування. Таким чином, «упорядкування законодавства» логічно було б визнати родовим поняттям відносно «систематизації законодавства» і розглядати останню як один із видів упорядкування законодавства. А це означає, що існують також інші види упорядкування законодавства, які варто було хоча б назвати; проте ця логічна вимога теоретиками чомусь ігнорується. Далі зазначений автор пише, що, на його погляд, одним із видів упорядкування законодавства, поруч із систематизацією законодавства як видом його упорядкування, доцільно назвати ревізію законодавства – упорядкування законодавства за критерієм чинності [7, с. 65-66].

Щодо поняття «упорядкування законодавства», то слід зазначити, що його дефініція практично відсутня у юридичній літературі. Є. А. Гетьман визначає поняття «впорядкування нормативно-правових актів» як одну з функцій нормотворчої діяльності органів виконавчої влади, що представляє собою діяльність уповноважених органів нормотворення із систематизації підзаконних нормативно-правових актів, що здійснюється шляхом паперового та електронного обліку, кодифікації, інкорпорації та консолідації [18, с. 58]. Наведене вище визначення в логіці називають класичним або родовидовим визначенням (визначенням через рід і видову відмінність). Загальна схема такого визначення: «А є В і С», де А – поняття, що визначається; В – поняття, більш загальне по відношенню до А (рід); С – такі ознаки, які виділяють предмети, що позначаються А, серед усіх предметів, що позначаються В (видова відмінність). Одним із правил формулювання родовидових визначень є наступне: не можна визначити поняття через саме себе або визначити його через інше поняття, яке, в свою чергу, визначається через нього [19, с. 45-46]. В даному випадку ця логічна вимога по-

рушена: поняття «впорядкування нормативно-правових актів» визначено через поняття «систематизація», яке, у свою чергу, визначено через поняття «упорядкування».

В словнику упорядкування (впорядкування) тлумачиться як дія за значенням «упорядкувати», тобто доводити до ладу що-небудь, робити належний порядок у чомусь, систематизувати, складати, підбирати в певному порядку (який-небудь матеріал) [3, с. 467]; як впорядковувати (зробити належний порядок, довести до ладу що-небудь), опорядити, улагодити, дати лад, оправити [4, с. 800-801]. Систематизація як дія за значенням «систематизувати», тобто приводити у систему [3, с. 204]. Таким чином, семантика визначення понять «упорядкування законодавства» та «систематизація законодавства» та визначення їх співвідношення пов'язана з такими ключовими термінами як «порядок» та «система».

Порядок – стан, коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил і т. ін.; упорядкованість, лад [3, с. 302]. Щодо поняття «система», то, як підкреслює Т. В. Тарнавська, це одне з ключових філософсько-методологічних і спеціально-наукових понять. Зазначений автор, досліджуючи генезу цього поняття пише, що термін «система» походить від давньогрецького *συστήμα* – «сполучення» і буквально означає ціле, складене з частин. Він використовується у тих випадках, коли «треба охарактеризувати об'єкт, який досліджується або проектується як дещо ціле, складне, і про який неможливо одразу держати просте уявлення». Далі автор зазначає, що філософський словник визначає систему як «категорію, що позначає об'єкт, організований як цілісність, де енергія зв'язків між елементами системи перевищує енергію їхніх зв'язків з елементами інших систем і задає онтологічне ядро системного підходу» [20, с. 130-131]. За словником С.І. Ожегова поняття «система» визначається як щось ціле, що являє собою єдність частин, які закономірно розташовані і знаходяться у взаємному зв'язку [6, с. 624]. Словник української мови тлумачить поняття «система» як будову, структуру, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин [3, с. 203].

З наведеного семантичного аналізу можна зробити висновок, що для категорії «порядок» характерним є відповідність стану об'єкта певним вимогам, правилам, а, відповідно, основними рисами категорії «система» є цілісність та структурованість об'єкта, єдність та взаємозв'язок його складових (елементів). Очевидно, що упорядкування законодавства та систематизація законодавства – це не співпадаючі правові поняття, а, отже, використовувати словосполучення «упорядкування законодавства» та «систематизація законодавства» як тотожні є помилковим уявленням. Упорядкування законодавства є діяльністю, пов'язаною із наданням якісного стану законодавства такої властивості як «упорядкованість», а систематизація законодавства – діяльність, пов'язана з наданням якісного стану законодавства такої властивості як «системність». Упорядкування законодавства є поняттям ширшим за систематизацію законодавства та включає в себе останнє, тобто «упорядкування законодавства» є родовим поняттям щодо поняття «систематизація законодавства».

Щодо новелізації законодавства, то це словосполучення на сьогодні є найменш вживаним в юридичній науці та практиці із словосполучень, що розглядаються. В термінологічному словнику правового порталу «Ліга: закон» новелізація законодавства (від італ. *novella*, букв. – новина) визначена як внесення до законодавства нових положень, змін і доповнень [21]. О.І. Ющик зазначає, що новелізація законодавства – це вироблення положень нових юридичних норм, необхідних для повного і адекватного правового регулювання ними суспільних відносин, зумовленого політичною доцільністю; а упорядкування законодавства – це удосконалення нормативних положень у межах наявних юридичних норм, виходячи з потреби їх юридико-техніч-

ного удосконалення і системного вираження (нормовпорядкування). Упорядкування законодавства та новелізація законодавства є двома видами (напрямами, способами) його удосконалення. Разом з тим, між новелізацією законодавства і його упорядкуванням немає непрохідної межі, їх протилежність відносна. На практиці обидва види (способи) удосконалення законодавства нерідко суміщаються у законодавчому процесі, взаємно проникають і доповнюють одне одного, як і будь-які діалектичні протилежності взагалі [22, с. 47].

Справді, наприклад, під кодифікацією розуміється діяльність, пов'язана із створенням нового, вдосконаленого, об'єданого загальним предметом правового регулювання, нормативно-правового акта (кодекса) на основі старих нормативно-правових актів шляхом часткової або значної зміни їхнього змісту (усуненням дублювання, розбіжностей і суперечностей, їх узгодженням, заповненням прогалин, звільненням від застарілих і неефективних норм, вироблення нових). Таким чином, кодифікація як форма систематизації законодавства охоплює як удосконалення нормативних положень у межах наявних юридичних норм, так і вироблення положень нових юридичних норм.

Підсумовуючи, слід зазначити наступне: найбільш загальним поняттям, що характеризує діяльність, пов'язану із покращенням, поліпшенням якісного стану законодавства

є поняття «удосконалення законодавства». Удосконалення законодавства є родовим поняттям щодо таких понять як «упорядкування законодавства» та «новелізація законодавства», тобто останні можна назвати двома видами удосконалення законодавства. У найбільш загальному вигляді упорядкування законодавства є діяльністю, пов'язаною із удосконаленням, покращенням, підвищенням якості наявного законодавства. Наприклад, це діяльність, пов'язана з усуненням двозначності, невиправданого дублювання нормативно-правових положень, ліквідацією прогалин та протиріч у правовому регулюванні суспільних відносин, уніфікацією термінології, скасуванням недіючих, віджилих нормативних положень, об'єднанням однорідних нормативно-правових актів, їх систематизацією, уточненням та конкретизацією (деталізацією) нормативних положень тощо. Відповідно, новелізація законодавства є діяльністю, пов'язаною зі створенням нових юридичних норм, що відбувається в тих випадках, коли суспільні відносини раніше не регулювались і необхідність в цьому виникає вперше. В свою чергу, «упорядкування законодавства» є родовим поняттям по відношенню до поняття «систематизація законодавства», а, отже, мають існувати й інші види упорядкування законодавства, які потребують встановлення та подальшого наукового дослідження (зокрема, це може бути ревізія, уніфікація, адаптація тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Погорелов Є. В. Загальнотеоретичні питання про форми удосконалення законодавства / Є. В. Погорелов // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия «Юридические науки». – Том 20 (59). – 2007. – № 1. – С. 22–27.
2. Риндюк В. І. Удосконалення законодавства : поняття, форми / В. І. Риндюк // Правова держава. – 2011. – Випуск 22. – С. 191–198.
3. Словник української мови : в 11 томах. – 1976 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua>.
4. Словник синонімів української мови : В 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 2. : О–Я. – 2001. – 960 с.
5. Словник-довідник з курсу «Філософії» для студентів 2, 3, 4 курсів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / Укл. А. Г. Чичков, О. М. Башкеєва, О. М. Патеріло. – Дніпропетровськ : ДВНЗ УДХТУ. – 2014. – 20 с.
6. Ожегов С. І. Словарь русского языка : Ок. 57000 слов / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – 16-е изд., испр. – М. : «Русский язык», 1984. – 797 с.
7. Кодифікація законодавства України : теорія, методологія, техніка / Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик, Л. М. Горбунова, М. О. Теплюк, Л. В. Гульченко, В. І. Риндюк ; за заг. ред. О. І. Ющика. – К. : Парламентське вид-во, 2007. – 208 с.
8. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.
9. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності : Указ Президента України від 10 червня 1997 року № 503/97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/503/97>.
10. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>.
11. Про відновлення дії окремих положень Конституції України : Закон України від 21 лютого 2014 року № 742-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-18/para6#n6>.
12. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : Підручник / О. Ф. Скакун. – 2-ге видання. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 520 с.
13. Теорія держави і права. Академічний курс : Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
14. Рассолов М. М. Проблемы теории государства и права : учеб. / М. М. Рассолов ; Пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности 030501 «Юриспруденция». – М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2007. – 431 с.
15. Про затвердження Положення про порядок здійснення обліку та систематизації законодавства в органах та установах юстиції України : Наказ Міністерства юстиції України від 15 квітня 2004 року № 31/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v31-5323-04>.
16. Луць Л. А. Загальна теорія держави та права : навчально-методичний посібник (за кредитно-модульною системою) / Л. А. Луць. – К. : Атіка, 2010. – 412 с.
17. Ведерніков Ю. А. Теорія держави і права : Навч. посіб. / Ю. А. Ведерніков, А. В. Папірна. – К. : Знання, 2008. – 333 с.
18. Гетьман С. А. Функція упорядкування підзаконних нормативно-правових актів в нормотворчому процесі органів виконавчої влади України / С. А. Гетьман // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Випуск 2. – Том 3. – С. 56–59.
19. Ивин А. А. Логика для юристов : Учебное пособие / А. А. Ивин. – М. : Гардарики, 2004. – 288 с.
20. Тарнавська Т. В. Генеза поняття «система» : історичний огляд / Т. В. Тарнавська // Духовність особистості : методологія, теорія і практика. – 2011. – № 6 (47). – С. 129–139.
21. Новелізація законодавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/TS001378.html.
22. Ющик О. І. Упорядкування законодавства – пріоритетний напрям правової політики України / О. І. Ющик // Правова держава : Щорічник наук. пр. – 2007. – Вип. 18. – С. 40–48.